

FRAZEMI U *VARICI* FRA ANTUNA KNEŽEVIĆA

Sažetak: Frazeologija kao mlada naučna disciplina u skorije vrijeme privlači sve više naučnih istraživača koji se posvećuju istraživanju književnih korpusa kako domaćih tako i stranih književnika, zadržavajući se često na tipu komparativne analize ili problematici odnosa frazeoloških komponenti – podređenih / sporednih u odnosu na glavni značenjski centar frazema tj. na uspostavljanju polisemije frazema, njegove strukture, mogućnosti njegove modifikacije i sl., praćenog u više tekstova i više književnih žanrova. Naš pristup ovom radu nije koncipiran na takav način. Naime, metodološki pristup usmjeren je ka morfo-sintaksičkoj analizi koja podrazumijeva frazeme na rangu rečenice – poslovice (sentencije i izreke) i frazemi koji su ispod ranga rečenice. Klasifikacija frazema ispod ranga rečenice vrši se prema vrstama riječi u ulozi frazeoloških komponenti i njihovoj funkciji. Tematski obuhvataju razne pojmovne grupe. U ekscerpiranoj građi kao komponente frazema najčešće se pojavljuju dijelovi čovjekovog tijela, i apstraktno pojmovlje pri čemu mislimo na frazeološke komponente koje označavaju čovjekovo psihičko stanje, situacije u kojima se čovjek nalazi i sl. Ovaj rad predstavlja pokušaj frazeološke analize *Varice* fra Antuna Kneževića u cilju shvatanja njegovog jezičkog izraza, tačnije njegovog stila pisanja koji je slikovit, ekspresivan, kitnjast i kao takav obiluje bogatstvom frazeološko-sentencijskih aspekata, specifičnih narodnih poslovice, s obzirom na presudan utjecaj narodne književnosti na njegovo stvaralaštvo.

Ključne riječi: frazeologija, poslovice, frazem, frazeološka jedinica, frazeološki izraz, frazeološke komponente, frazeoshema

1. O fra Antunu Kneževiću

Fra Antun Knežević rođen je u Varcaru (Mrkonjić Grad) 1834. godine. U franjevački red stupio je 1850. godine. Od 1853. do 1857.

studirao je teologiju u Italiji, gdje je zaređen za svećenika. Svoju redovničku ulogu vršio je u mnogim mjestima: Varcaru, Bugojnu, Gučoj Gori, Livnu, Dobretićima, Đakovu, Jajcu, Rakovcu, Liskovici, Ivanjskoj, Petrićevcu i Kotor-Varošu. Umro je na čepačkom groblju 1889. godine pri kraju mise koju je govorio. Knežević je spadao među istaknutije bh. intelektualce 19. stoljeća. Za života je objavio nekoliko samostalnih djela te objelodanio brojne priloge, uglavnom povijesno-etnološkog sadržaja, ali je pjevao i pjesme te pisao proglašenja, polemike i druge priloge. Njegova najvažnija djela jesu: *Krvava knjiga ili spomenik na 405 godina poslije propasti slavnoga kraljevstva bosanskoga*, Zagreb, 1869; *Kratka povijest kralja bosanskih*, (I–III), Dubrovnik 1884, 1886. i 1887; *Carsko-turski namjesnici u Bosni i Hercegovini*, Senj, 1887. U rukopisu je ostavio *Kroniku samostana u Gučoj Gori, Povjestnicu novoimenovanog franjevačkog samostana u Jajcu* (I–III) i *Varicu* (Kovačić 1991: 187–189).

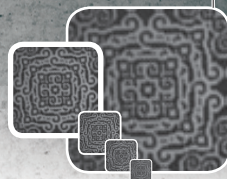
2. Napomene o korpusu istraživanja

Analizirani tekst *Varice*¹ odnosi se na prekucani tekst s rukopisne verzije² koju je uradio fra Nikica Vujica sa mladim Framošima 2008/2009. godine u Franjevačkom samostanu „Sv. Luke” u Jajcu. Informacije o vremenu i mjestu nastanka ovoga rukopisa nalazimo u bilješci fra Josipa Markušića u *Varici*, koji kaže:

„Rukopis ‘Varica’, djelo Fr Ante Kneževića, upornog pisca ‘Bošnjaka’, zagubljeno u Redodržavi Bosni Srebreničkoj prije 50 godina godine 1889. nakon smrti Kneževića, došlo

¹ Ekscerpirani frazemi iz spisa navođeni su u skladu sa značenjem u rečeničnom kontekstu tipa *trn u oku* u kontekstu [Uzpostavljanje starog Kadije, bilo nam je svima *trn u oku!* str. 107]. Za potvrdu i preuzimanje značenja frazema korišten je Matešićev i Otaševićev *Frazeološki rječnik hrvatskoga / srpskog jezika*. Za frazeme koji nisu potvrđeni u navedenim rječnicima dato je vlastito objašnjenje u skladu prema ponuđenom kontekstu.

² Registarski broj spisa u arhivi Franjevačkog samostana „Sv. Luke” u Jajcu: A.a. Samostana Jajce. 277/8–10, *Varica*, Fra Antuna Kneževića, preslik Fra Josip Markušić, dopisba.

je u ruke prije 20 godina dr. Fr Julijana Jelenića, sveučilišnog profesora u Zagrebu, a on ju je predao meni prije 10 godina, jer da 'spada na samostan Jajce', ja sam ju nakon 10 godina, to jest god. 1940., uvezao, te ju vraćam u jajački samostanski arhiv, nakon obnovljenog samostana i uređene knjižnice, iako ne potpuno tehnički osigurane od požara, što je za žaliti! (Privremeno se šalje, radi nekih posebnih okolnosti koje treba znati ali ne spominjati, na ruke Fr Jaroslava Jaranovića, župnika u Podmilačju kod Sv. Ive, koji će ovo u svoje vrijeme staviti gdje spada!)."³

Da je podmilački župnik iz 1940. rukopis doista „stavio gdje spada” kada su prošle „okolnosti koje treba znati ali ne spominjati”, i da je tamo mirovao desetljećima, svjedoči šezdeset godina kasnije napomena na kraju knjižice *Antun Knežević, Njeko moje bilješke iz zadnjih godina*, koju je priredio i objavio Miroslav Karaulac u Beogradu 2001:

„Rukopis fra Ante Kneževića 'Varica' iz koga su uzete 'Njeko moje bilješke zadnjih godina'”, nalazio se, zajedno sa njegovim ostalim neobjavljenim rukopisima, u arhivu jajačkog samostana, gde sam ga čitao uoči rata u Bosni i fotokopirao, ljubaznošću franjevačkog starešine M. O. Oktobra 1992. tokom rata, srpske jedinice zauzimajući Jajce, srušile su župnu i samostansku crkvu i granatirale samostan. Pretpostavljajući da je tokom pustošenja samostana uništen i samostanski arhiv sa rukopisima fra Ante Kneževića i da se nalazim u posedu jedinog primerka njegove hronike, prepisao sam je i priredio za ovo izdanje. M. K.”⁴

³ Varica (elektronska verzija), registarski broj spisa u arhivi Franjevačkog samostana „Sv. Luke” u Jajcu: A.a. Samostana Jajce. 277/8–10, Varica, Fra Antuna Kneževića, preslik Fra Josip Markušić, str. 2.

⁴ Citat i navedene informacije preuzete sa: <http://www.jergovic.com/ajfelov-most/krvava-knjiga/>.

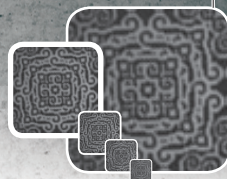
Knjiga koju je objavio Karaulac predstavlja prvo i dosada jedino izdanje ovoga rukopisa mada je ovaj rukopis, kako napominje Dubravko Lovrenović (2009) u predgovoru „Bosanski Jeremija u novom izdanju” u knjizi *Kratka povjest kralja bosanskih fra* Antuna Kneževića, u pripremi za štampanje u izdanju Kulturno-povijesnog instituta Bosne Srebrene i Franjevačkog samostana u Jajcu.

3. Definiranje frazema

U nauci su zastupljena različita mišljenja o određenju terminološke vrijednosti ključnog pojma frazeologije. Tako se najčešće u starijoj literaturi za oznaku frazeološke jedinice upotrebljava termin *frazologizam* (up. Minović 1971: 61). U novijoj literaturi najčešće se upotrebljava termin *frazem* (up. Menac 2007: 11; Jesenković 2003: 50; Hrustić 2003: 11). Međutim, ova dva termina nisu i jedini koji se mogu susresti u literaturi tako da postoje i termini poput: *ustaljeni izraz*, *idiom*, *idiomatski izraz*, *ustaljena fraza*, *okamenjeni izraz* i sl. U radu ćemo se opredijeliti za termin *frazem*, jer ga, kao što možemo primijetiti, upotrebljava većina istraživača. Također ćemo se koristiti i njegovim terminološkim sinonimama – *frazološka jedinica* i *frazološki izraz* (up. Tanović 2000: 22, 27):

„Nosioci jezika oduvijek su nastojali da se koriste ne samo njegovom komunikativnom i informativnom funkcijom nego i estetskim jezičkim potencijalom. Zahvaljujući tome, jezik nije samo sredstvo nominacije nego ima asocijativno-konotativne i ekspresivne vrijednosti, a one se najpotpunije realiziraju kao frazeološke jedinice” (Tanović 2000: 90).

Dalje, isti princip važi i za definiranje frazema gdje su prisutna različita shvatanja, pa tako prvobitna definicija frazema „kao dvije punoznačne (autosemantične) riječi od kojih jedna upućuje na semantičku pretvorbu” (up. Matešić 1982:VI), biva danas sve više prevladana. Vjerovatno da su ovakva mišljenja mogla proizaći kao produkt te-

meljitijeg bavljenja ovom naučnom disciplinom kao i upotrebom sve savremenijih, produktivnijih metodoloških pristupa ovoj naučnoj oblasti. Tako se došlo do zaključka da se frazem definira „kao spoj najmanje dviju leksičkih jedinica u kojem konstituenti za račun globalnog gube pojedinačno značenje jer se u govornom bosanskom jeziku neprestano susrećemo s primjerima frazema tipa *s glave, s nogu, na očima, na vrh jezika, o sebi, pri sebi* i sl., u kojima za stvaranje frazema nisu nužne najmanje dvije autosemantične riječi...” (Šiljak-Jesenković 2003: 50). Pored toga, Šiljak-Jesenković (2003) navodi i druge bitne osobine na osnovu kojih možemo lakše identificirati frazem a to su: leksikaliziranost, opća upotreba, reproduktivnost, sintaksička i semantička stabilnost, idiomatičnost, konotativnost, ekspresivnost i zamjenjivost frazema u tekstu.

4. Principi analize korpusa

4.1. Princip frazeoshema

Mnogi autori smatraju da, kada je u pitanju struktura frazema, nije „preporučljivo” vršiti nikakvu zamjenu frazeoloških komponenti niti je moguće mijenjati njihov raspored s obzirom da takav pristup narušava pitanje sintaksičke i semantičke stabilnosti. Takvo mišljenje ne možemo u potpunosti osporiti jer u nekim slučajevima zaista može doći do gubljenja frazeološkog značenja prilikom zamjene konstituenta njegovim sinonimom, iako pitanje varijantnih oblika ne treba smatrati i kršenjem spomenute stabilnosti (up. Šiljak-Jesenković 2003: 52–53). O ovome problemu govori i Rajna Dragičević (2009: 39), citirajući Mokienka, koji smatra da frazemi mogu imati varijante na fonološkom, morfološkom, sintaksičkom i semantičkom planu. On konstatuje i mogućnost zamjene jedne komponente nekom drugom riječju koja ne mora biti sinonim već pripada istoj tematskoj grupi. Tako nastaju *frazeosheme*. Njih sačinjava veći broj frazema u kojima se razlikuje jedna komponenta, a značenje tih različitih komponenti iz jedne frazeosheme temat-

ski je povezano, a značenje frazema iz jedne frazeosheme isto je ili slično:

od + genitiv + do + genitiv: *od uha do uha* – od početka do kraja⁵ [Bogatije fes s novcima pozlaćenim, ol pravim dukatima podkrite *od uha do uha*, str. 49]; *od pete do glave* – sav, potpuno, sasvim, cijelim bićem u svakom pogledu, u svemu⁶ [*Od pete, pa do vrh glave*⁷ bjaše na njemu odielo tako, str. 34]; *od muda do gruda* – opremljen, osiguran, snadbjeven oružjem⁸ [prvi jaše jedan Banjalučanin, oružan *od „m.. do gruda”*, str. 73];

glagol + se + oko + genitiv: *saviti se oko srca* – rastužiti se, ražalostiti se⁹ [Tuga njeka natom rastanku i meni *se savi oko srdca*, nu ju brzo odbaci, str. 10];

iz + genitiv + u + akuzativ: *iz ruke u ruku* – ići iz ruke u ruku, od ruke do ruke¹⁰ [pismo pridadu s nalogom, da ga *iz ruke u ruku* pridadu vrhovnom zapovjedniku, str. 94];

glagol + u + akuzativ: *dozvati u pamet* – prisjećati se, sjetiti se/podsjetiti se¹¹ [hotimice prišutivši moju izreku kao Minister i tim htjećući meni *u pamet dozvati* prijašnji svoj k meni dolazak, str. 81–82]; *doći u pamet* – sjećati se/sjetiti se; misliti pomisliti na koga/na što¹² [Dok je on Teskeru prigledao, meni *dodje u pamet* pisar, str. 39];

⁵ Bilježi samo *ceriti se od uha do uha*, Matešić 1982: 712.

⁶ Vidjeti na: http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV5lXRU%3D; Matešić 1982: 464.

⁷ U pitanju je svojevrsna varijanta: od + G + G.

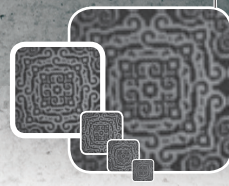
⁸ Bilježe samo *metnuti/držati muda u procijepu*, Matešić 1982: 356; *imati muda*, Otašević 2012: 516.

⁹ Vidjeti Matešić 1982: 635; *steže se (nekome) srce*, Otašević 2012: 869.

¹⁰ (Matešić 1982: 589, Otašević 2012: 806) – <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

¹¹ Vidjeti Matešić 1982: 443; Otašević 2012: 638.

¹² Vidjeti Matešić 1982: 443.

glagol + na + akuzativ: *padati na pamet* – sjećati se / sjetiti se / prisjećati se čega¹³ [U onoj džamiji bio je Mujezin, pa bi vikao – učio – kad bi mu godj *palo na pamet*, str. 36];

glagol + akuzativ: *dignuti glavu* – pokazivati se / pokazati se, osmjeliti se, ohrabriti se, uzoholiti se, pogorditi se, osiliti se [Običajno ćućnu pod prozor, oči u djevu izbulje, *glavu u vis dignu*, izgube se, i uprav zanesu se, str. 55];

glagol + i + na + akuzativ + i + na + akuzativ: *uzeti i na sito i na rešeto* – dobro koga procijeniti, podvrgnuti strogom ispitivanju, pretresti u tančine; oštro iskritizirati¹⁴ [to opet nejma žene, nejma bake, koja neće mladince *uzeti i na sito i na rešeto* posli prošnje i prstenovanja, str. 59].

4.2. Princip semantičke analize

„Semantička analiza frazeoloških jedinica temelji se na odnosu aktualnog značenja kao cjeline i denotativnog značenja lekseme kao frazeoloških komponenti” (Tanović 2000: 64). To znači da pojedine sastavnice frazema mogu ili zadržati svoje osnovno (leksičko značenje) ili ga izgubiti na račun konotativnog (prenesenog) značenja, kao što je slučaj s frazomom *gledati krivim okom* (**glagol + pridjev + instrumental**) gledati / promatrati s nepovjerenjem / ljutito:¹⁵ [tim više, što su njega i onako turci *krivim okom gledali*, str. 76] u kojem imenica *oko* kao jedna od komponenata zadržava svoje osnovno značenje a pridjev *krivim* poprima svoje preneseno značenje. Pridjev ne referira na izgled određenog pojma već upućuje na odnos / stav prema nekome / nečemu u korespondenciji s drugom sastavnicom *oko* pa tako u konačnici ima transponirano značenje. Međutim, imamo i primjera

¹³ Vidjeti Matešić 1982: 445; Otašević 2012: 637.

¹⁴ Vidjeti Matešić 1982: 609.

¹⁵ Vidjeti Matešić 1982: 414; Otašević 2012: 602.

gdje je došlo do transponiranja značenja kod obje sastavnice, ili pak čitave konstrukcije, tačnije gdje značenje frazema nije uvjetovano niti jednim od značenja sastavnica kakav je slučaj s frazemom *trn u oku* u kontekstu [Uzpostavljanje starog Kadije, bilo nam je svima *trn u oku!* str. 107] i *ujeo vuk magarca*¹⁶ (**glagol + nominativ + akuzativ**) – nikom ništa, ostalo je djelo nekažnjeno, prešlo se preko čega kao da se ništa nije dogodilo, bilo pa nije¹⁷ [al on ostade kao mramor i „*ujeo vuk magarca*”, str. 70].

4.3. Princip reproduciranja

Jedan od principa u analizi frazeoloških jedinica čini i princip reproduciranja:

„Reproduciranje je osobina koja frazeme stavlja u paralelnu ravan sa riječju. Frazeološki spojevi se, naime, ne ‘produciraju’ u procesu govora, nego se reproduciraju kao gotove leksičke jedinice te se i ponašaju kao samostalni nosioci značenja, tj. kao riječi. Kao takvi ovi spojevi bivaju i leksikalizirani, te su u rječnicima registrirani kao i sve druge riječi” (Hrustić 2003: 13).¹⁸

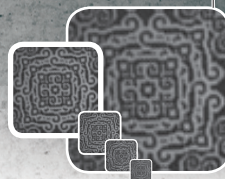
4.4. Princip redukcije i ekspanzije

U skladu sa svim dosada spomenutim osobinama napominjemo još i procese *redukcije* i *ekspanzije*, pri čemu mislimo na skraćivanje i proširivanje strukturne frazeološke jedinice. Tako u potvrđenom primjeru iz korpusa frazem *čekati kao Mesiju* biva proširen dodat-

¹⁶ Idiomatski izraz.

¹⁷ Vidjeti Matešić 1982: 768; Otašević 2012: 479; <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.

¹⁸ Na osnovu uvida u korpus, nisu zabilježeni navedeni slučajevi.

nom komponentom *Židovi*, a strukturni obrazac nastaje tako da se poredba vrši s imenicom koja je u osnovnoj rečenici bila subjekt po shemi **nominativ + glagol + akuzativ** odnosno **glagol + veznik kao + nominativ**: *čekati kao (Židovi) Mesiju* – dugo čekati nekoga ko ne dolazi, iščekivati, načekati se koga, čekati i ne dočekati¹⁹ [mi Vas željno *čekali kao (Žudji) Mesiju*, da nas od nasilja turskog oslobodite, str. 100]. Proces redukcije možemo pratiti na frazeološkom izrazu *zabosti nož u srce*²⁰ (**glagol + akuzativ + u + akuzativ**) – pričiniti, nanijeti veliku bol / veliku uvredu [Njihovo pitanje za puk, meni je bilo *nož u srdce!* str. 74] u kojem je došlo do redukovanja glagolske komponente *zabosti* radi potrebe uklapanja u rečnični kontekst. Dakle, frazeme u spisu odlikuje konotativnost, slikovitost, ekspresivnost, emocionalnost, idiomatičnost, opća upotreba i naravno re-produktivnost.

5. Princip analize na morfo-sintaksičkoj razini

5.1. Frazemi ispod ranga rečenice

Klasifikacija frazema ispod ranga rečenice vrši se prema vrstama riječi u ulozi frazeoloških komponenti i njihovoj funkciji. Tako su utvrđeni sljedeći tipovi frazema: glagolski, priloški i pridjevski (poredbeni).²¹

¹⁹ Vidjeti na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.

²⁰ Vidjeti Matešić 1982:397.

²¹ U spisu su potvrđeni priloški frazeološki izrazi s veznikom *kao*, međutim, u praksi se mogu susresti i prijedložno-padežni spojevi tipa *iz prve ruke*, *oči u oči* i sl. bez veznika. Zato smo termin *poredbeni* u naslovu *Priloški (poredbeni) frazemi* stavili u zagradu. Isto važi i za naredno poglavlje *Pridjevski (poredbeni) frazemi*.

5.1.1. Predikativne konstrukcije (glagolski frazemi)

U našem spisu potvrđeno je najviše glagolskih frazeoloških jedinica pod kojima podrazumijevamo da je glavni frazemski član glagol.²² Takvi frazemi u kojima je glavni član glagol označavaju radnju i imaju gramatičke kategorije lica, broja, vremena i vida. Što se tiče njihove strukture, potvrđeni primjeri upućuju na to da mogu biti prilično heterogeni:

glagol + pridjev + genitiv: *gledati skrštenih ruku* – ništa ne raditi / ne poduzimati, ostati ravnodušan²³ [Austrija će *gledati skrštenih rukuh*, str. 112];

glagol + instrumental + bez + genitiv: *bježati glavom bez obzira* – spašavati se bijegom, bježati u paničnom strahu, bježati/pobjeći što se brže može²⁴ [pa je narod kukavni *bježao glavom brez obzira*, str. 81];

glagol + akuzativ + na + akuzativ: *letjeti na vrat, na nos* – nepotrebno bržajući, na brzinu, pretjerano žureći i nepromišljeno²⁵ [jadni je svijet *letio na vrat na nos* da vidi, i pozdravi ove svoje osloboditelje, str. 101];

glagol + akuzativ + u + akuzativ: *zabosti nož u srce* – pričiniti nanijeti veliku bol / veliku uvredu²⁶ [Njihovo pitanje za puk, meni je bilo *nož u srdce!* str. 74];

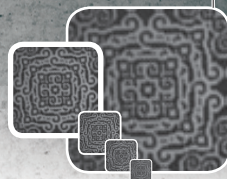
²² Ovakav tip klasifikacije na kome je utemeljena naša struktura rada, tzv. morfosintaksički pristup može se pronaći kod Alena Kalajdžije i Munira Drkića u knjizi *Grafija i leksika Sehletuf – vusula*, Mostar, 2010. god. i Sedine Brkić-Međedović u magistarskom radu *Frazemi u bosanskohercegovačkoj štampi*, Tuzla, 2008. god.

²³ Vidjeti Matešić 1982: 583.

²⁴ Vidjeti Matešić 1982: 135.

²⁵ Vidjeti na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>; Matešić 1982: 753.

²⁶ Vidjeti Matešić 1982: 397.

glagol + pridjev + akuzativ: *imati dug jezik* – biti brbljiv / zajedljiv, svašta / bez sustezanja govoriti²⁷ [Ona jer je *imala dug jezik*, i svašta govorila, svežu jor nožne palce i tako je u Plivu bace, str. 96]; *iznijeti zdravu kožu* – izići iz kakva okršaja / iz kakve opasnosti, spasiti život, ostati nepovrijeđen²⁸ [zahvaljujući Bogu da je *zdravu kožu iznio*, str. 76]; *proliti / ne proliti (nevinu) krv* – ubiti / ne ubiti nevina čovjeka²⁹ [Ti znaš Paša! da nijedan Duvel (=vlast) ovo neće dopustiti, da se *nevina krv prolieva*, str. 84];

glagol + instrumental: *platiti glavom* – izgubiti život, poginuti, biti ubijen / pogubljen³⁰ [Meni se čini da ti netreba dugo nego iz kuće izaći, pa odmah *glavom platiti*, str. 95];

glagol + za + instrumental: *poći za rukom* – uspijevati / uspjeti bez teškoća³¹ [Evo ni meni nije *pošlo za rukom* da ovom djavolu kažem, kako u Bosni Ujak znači franjevačkog Sveštenika, str. 102];

glagol + pridjev + instrumental: *gledati krivim okom* – gledati / promatrati s nepovjerenjem, ljutito, biti nepovjerljiv³² [tim više, što su njega i onako turci *krivim okom gledali*, str. 76];

glagol + pred + instrumental: *smrkne pred očima* – izgubiti svijest od uzbuđenja, ljutnje srdžbe³³ [Dodjosmo na Krčme i rekosmo tude malo otpočinuti, ali meni se odmah *smrče prid očima*, str. 10];

²⁷ Vidjeti Matešić 1982: 217; Otašević 2012: 396.

²⁸ Vidjeti Matešić 1982: 270; Otašević 2012: 423.

²⁹ Vidjeti Matešić 1982: 291.

³⁰ Vidjeti Matešić 1982: 145; Otašević 1982: 141.

³¹ Vidjeti Matešić 1982: 588; Otašević 2012: 806; <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.

³² Vidjeti Matešić 1982: 414; Otašević 2012: 602.

³³ Vidjeti Matešić 1982: 417.

glagol + u + akuzativ: *okivati u zvijezde* – prekomjerno hvaliti / uzdizati nekoga³⁴ [a da sam Sultana *u zvijezde okivao*, to se po sebi razumi, str. 75]; *zaviti u crno* – biti unesrećen, opterećen nečim³⁵ [Osobito po varošim, ove haljine *u crno zaviju* ženjenike, str. 60];

glagol + akuzativ: *prosuti glas* – razglašivati / razglasiti³⁶ [a umole nek se *prospe glas* da je Sali-bega „damla” = (koj je) ubila, str. 85]; *zadobiti krajcaru* – gledati kako ugrabiti doći do novca³⁷ [S njim je bio Kadija nekakav Arnaut, koj je samo gledao kako će koju *krajcaru zadobiti*, str. 78]; *hladiti kašu* – živjeti s nekim do kraja života³⁸ [to po gotovu neće na slijepačku uzeti onu s kojom mora do smrti *kašu laditi*, str. 53];

glagol + prilog + za + akuzativ: *vraćati žao za sramotu* – osvetiti se, vratiti istom mjerom³⁹ [Da ništa drugo, bojala bi se da se i njezini Hrvati s nama nesjedine, i nju neoslabe, pače i njezine Magjare da si neupokore, te jim nepočmu *vraćati žao za sramotu*, str. 9];

glagol + na + lokativ: *biti na glasu* – biti poznat / čuven / slavan; imati dobro ime⁴⁰ [zato i Djakovo *bit će na glasu*, jer je u njem slavni čovjek Štrofsmayer! str. 11];

glagol + ni + na + lokativ + na + lokativ: *biti ni na nebu ni na zemlji* – biti / nalaziti se u sasvim neodređenom stanju / položaju⁴¹ [rekao bih *ni na nebu, ni na zemlji*, nego na grančicam od oblaka, da jim

³⁴ Vidjeti Matešić 1982: 797; Otašević 2012: 318.

³⁵ Vidjeti Matešić 1982: 780; Otašević 2012: 291.

³⁶ Vidjeti Matešić 1982: 133; Otašević 2012: 147.

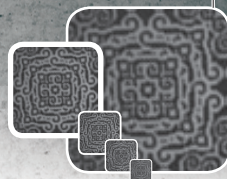
³⁷ Vidjeti Matešić 1982: 274.

³⁸ Vidjeti Matešić 1982: 234.

³⁹ Vidjeti Matešić 1982: 629; Otašević 1982: 864; <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.

⁴⁰ Vidjeti Matešić 1982: 131; Otašević 2012: 145.

⁴¹ Vidjeti Matešić 1982: 372; Otašević 2012: 533; <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.

tako stanovnici mogu gledati kako munja s gromom poigrava, str. 118].

5.1.2. Priloški (poredbeni) frazemi

Pod priloškim (poredbenim) frazemima podrazumijevamo one frazeloške izraze koji označavaju kvalitativne karakteristike radnje, lica i predmeta, tj. emocionalno stanje vršioca radnje. U spoju sa riječima oni imaju sintaksičku funkciju priloga (up. Tanović 2000: 106):

glagol + veznik kao + gl. pridjev trpni: *stajati kao ukopan* – ne micati se / ne maći se smjesta [Vojnici na konjma *stajalisu kao ukopani*, str. 75];

veznik kao + prijedlog iz + genitiv: *kao iz groba iskopano* – buđenje straha, stanja napetosti i tenzije [Osobito po varošu, sve što se krstji, bjaše *kao iz groba izkopano*, str. 73];

glagol + veznik kao + prijedlog na + akuzativ: *poći kao na smrt* – potpuno sigurno, neizbježno⁴² [tisnuh revolver u moju redovničku haljinu, i *podjoh kao na smrt*, str. 84].

5.1.3. Pridjevski (poredbeni) frazemi

Potvrđeni frazemi strukturom i značenjem uklapaju se u pridjevske frazeme. Pridjev se pojavljuje kao glavna riječ u frazeološkom izrazu izražavajući osobinu, karakteristiku nečega. U našem spisu identificirana su tri primjera ovakvog frazema čije se karakteristike ogledaju u povezivanju pojmova iz dvije različite sfere kako bi se jedan od tih pojmova istakao po nekoj svojoj specifičnoj osobini. Dakle, riječ je o tročlanoj strukturi (A + B+ C) pod kojom se podrazumijeva da

⁴² Vidjeti *siguran kao smrt*, Otašević 2012: 857.

strukturni dio A (pridjev) označava leksičko značenje, veznik *kao* predstavlja strukturni dio B, dok strukturni C dio (imenica) označava nominativni oblik uz to i leksičko značenje, ali isto tako postaje ključni element u referiranju strukturnog dijela A, unoseći u frazem slikovitost, kononativnost, ekspresivnost. Slikovitost veze riječi uspostavljene veznikom *kao* ispoljava se u ekspresivnosti što se može jasno vidjeti u sljedećim primjerima koji referiraju na čovjeka, na njegove emocije – ljutnju, zatim fizički izgled uvjetovan emocijom straha ili zbir / količinu nečega od čega nije ništa oduzeto ili smanjeno, što je do kraja zaposjednuto (prostor popunjen ljudima). Pridjevski poredbeni frazemi ostvareni su po shemi **pridjev + veznik kao + nominativ**.

Uporedimo:

ljut kao ris – vrlo ljut, bijesan⁴³ [*Ljut bjaše kao ris*, str. 74] → On je bio vrlo ljut!;

blijed kao krpa – vrlo, izrazito blijed⁴⁴ [dodje mi njegov dvoranin Pavo Samardžić *blijed kao krpa* i reče „Paša odmah Vajzove!” str. 83] → On je bio izrazito blijed!;

pun kao šipak – prepun, krcat, nabijen⁴⁵ [Konak bjaše *pun kao šipak*, str. 87] → Konak je bio prepun!

5.2. Frazemi na rangu rečenice

5.2.1. Poslovice

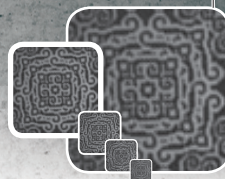
Burger (1973: 38)⁴⁶ tumači frazeologiju kao ukupnost fraza, izraza, uzrečica i poslovice jednog jezika odnosno dijalekata:

⁴³ Matešić 1982: 574; Otašević 2012: 800.

⁴⁴ Vidjeti na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>; Matešić 1982: 282.

⁴⁵ Matešić 1982: 682; Otašević 2012: 1040.

⁴⁶ Citirano prema Z. Ćoralić (2012/2013: 2).

„Poslovice su kratki mikro-tekstovi, koji se ne evidentiraju u leksikonu kao ostale leksičke jedinice. Kao cjelina one se ne produciraju niti se reproduciraju, nego se citiraju. Obično imaju metaforično značenje i poučan karakter, iznose misli i stavove koji su proizašli iz čovjekova životnog iskustva” (Ćoralić 2012/2013: 2).

Kako navodi Ćoralić (2012/2012: 3), često dolazi do miješanja poslovice i njenih srodnih oblika pa s obzirom na sličnost, radi preciznije analize ovakvih oblika, izvršena je klasifikacija na: izreke, sentencije, epigrame, maksime, aforizme, krilatice i uzrečice.

Ekscerpirana građa potvrđuje nekoliko sentencija i izreka, ostali oblici nisu potvrđeni.

5.2.1.1. Sentencije

– *Pramoljetna mlada i jesensko šćene, na istoj su mjeri* [Zato Bošnjaci vele „*pramoljetna mlada, i jesensko šćene, na istoj su mjeri*” tj. ni jedno nevalja!, str. 57];

– *Biti na oprezu, nije zgoreg, jer je „pazija dobro zelje”* [*Biti na oprezu, nije zgoreg, jer je „pazija dobro zelje!”* veli narod., str. 79];

– *U djeve zlatne ruke* [Ovdale ona narodna poslovice „*U djeve su zlatne ruke!*”, str. 46];

– *Nemože Krst biti bolji junak od turčina* [Svaki Turčin more na Kršćanskoj trki trčati, pa običajno i uteče, jer Krstjani nesmidu prid njegov proleto; nu nigda nesmi Krstjanim na turskoj trki poleti, jer bi po nesreći mogao uteći, pa osim sramote, još bi postala lažljiva turska izreka kojom vele „*Nemože Krst biti bolji junak od turčina!*”, str. 66–67];

– *Teško loncu iz sela začinu čekajući; dulja ruka ne češe svraba* [Mi spominjemo Crnogoru, Srbiju, Austriju i td.a nećemo da se sjetimo one naše svete izreke „*teško loncu iz sela začinu čekajući*” i one druge „*dulja ruka neizčeše svraba!*”, str. 8];

– *Pouzdamo se u se i u svoje kljuse* [Ja nevelim da se nas nekoliko digne prot nekrstu, jer bi prošli putom Protinim, Bodinim, i Lukinim, da ovake prijašnje nespominjem nego velim da se „*najprije pouzdamo u se, i u svoje kljuse!*”, str. 8];

– *Prije nego ćeš o turčinu govoriti, snimi kapu* [Ta koliko nas je putah svaki čuo od naših Starijih: „*prije nego ćeš o turčinu govoriti, snimi kapu*, i pogledaj da se ondje nije uvukao, pa ako ga nebude, onda govori; jer drugčije ćeš prije glavom platiti nego vrebac, a hoćeš da se svaki dignu prot turčinu, i to javno?!”, str. 8];

– *Led bije odakle smo očekivali da sunce grije* [Uz put naredivši narodu što će dati zavtijama, doletih u Kapelu, probudih Križekara, i rekoh mu „*gospodine! mi Vas željno čekali kao Žudji Mesiju, da nas od nasilja turskog oslobodite, al sad vidimo da nas led bije odkle smo očekivali da nas sunce grije!*”, str. 100];

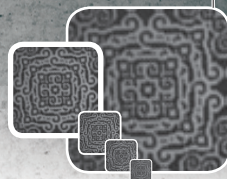
– *Čovjek ni ćoravu kobilu neće da uzme dok ju ne vidi* [„*Ako čovjek ni ćoravu kobilu neće da uzme dok ju nevidi*, to po gotovu neće na sljepačku uzeti onu s kojom mora do smrti kašu laditi”, str. 53].

5.2.1.2. Izreke

– *Do podne Ilija, od podne Alija* [Oni izmisliše da je do podne bio krstjanin S. Ilija, a od podne da se je poturčio, i postao turčin Alija; a ovdale ona njihova izreka „*do podne Ilija, od podne Alija*” kao da su u vrieme Ilino bili na svijetu Kršćani, i Turci!, str. 30];

– *Vlada se kao djevojka* [S dozvolom svojih starješinah, ona može među svoje drugarice, u kolo, u vlačilje, u prelo i td. nu prvi ju uvjet, da se svagdje spomene svog djevojačkog stanja, te da se vlada „*pošteno!*” Ovdale ona narodna izreka „*Vlada se kao djevojka!*”, str. 46];

– *Kucnuo smrtni čas* [Pitanje je smide li Austrija Bosnu sebi utjeloviti rad unutrašnjeg svog položaja? zar bi to dopustili Magjari, i Šva-be? zar u tom nebi vidili kako je njihovu gospodstvu *kucnuo smrtni čas?*, str. 9];

– *ne zna se (ni) tko pije (ni) tko plaća* [U čaršiji *nit se je znalo tko pije, tko plaća*; a Telal je jednako trubio „Tko je turčin, i prava raja i td.”, str. 90].

Većina potvrđenih poslovice, kao što možemo primijetiti, ima svoje porijeklo u usmenoj tradiciji jer su njen produkt, potječu i dolaze iz samog središta – naroda. Ne možemo ih pratiti u književnim izvorima (tzv. književne poslovice) već naprotiv, vrijeme i izvor njihovog nastanka sasvim su nejasni. Jasno je da naši primjeri također prave oscilaciju između tzv. nacionalnih poslovice jer označavaju osobitosti jednog kulturnog fenomena i svega onoga što on sa sobom nosi. S druge strane, ne može a da se ne primijeti i ta doza općeljudskog, iskustvenog područja na koje primjeri ukazuju (tzv. međunarodne poslovice).⁴⁷ Stoga se čini opravdanim mišljenje Z. Ćoralić (2012/2013: 5) koja kaže:

„Svestranu upotrebu poslovice potpomaže njen poantni karakter, slikovitost, autoritet utemeljen na iskustvu tradicije i druge specifičnosti relevantne za način izražavanja poslovice. Poslovice često služe kao neka vrsta emotivnog dodatka iskazu, a njen cilj je poučiti, objasniti i to vrlo često na humorističan i ironičan način.”

6. Zaključna razmatranja

Frazemi u spisu *Varica* fra Antuna Kneževića predstavljaju dobar primjer književnojezičke građe koja nudi različite modele i principe istraživanja. Na osnovu primjene različitih modela analize, građa iz korpusa potvrđuje primjere koji se tretiraju sa stanovišta općih principa, kakvi su princip frazeoshema, princip semantičke analize, princip reproduciranja te princip redukcije i ekspanzije. Princip frazeoshema potvrđuje da je moguća zamjena jedne komponente fra-

⁴⁷ Više o poslovicama s obzirom na porijeklo vidjeti kod Ćoralić (2012/2013).

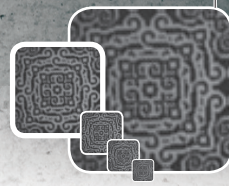
zema nekom drugom riječju a da pri tome ne dolazi do gubljenja frazeološkog značenja. Princip semantičke analize potvrđuje da pojedine sastavnice frazema mogu zadržati svoje osnovno značenje ili ga izgubiti na račun prenesenog. Spomenuti princip također ukazuje i na transponiranje značenja kod obje sastavnice a ponekad i čitave frazemske konstrukcije. Redukcija i ekspanzija ukazuju na mogućnost skraćivanja i proširivanja strukture frazema a sve za potrebe i dobrobit rečeničnog konteksta.

Jedan od načina analize jeste i strukturni pristup, koji se posmatra sa stanovišta morfo-sintaksičke strukture frazema u analiziranoj građi koja potvrđuje najčešće spojeve riječi zavisnog tipa, kakvi su: glagolski frazemi koji označavaju radnju i imaju gramatičke kategorije lica, broja, vremena a ulogu predikata i objekta radnje; priloški frazemi, zatim pridjevski koji su potvrđeni samo s veznikom *kao*. Funkcija prvih (priloških) odnosi se na kvalitativne karakteristike radnje odnosno lica, tj. emocionalno stanje vršioca radnje. Funkcija drugih (pridjevskih) odnosi se na karakteristične osobine lica i predmeta, a imaju ulogu imenskog dijela predikata ili atributa.

Poslovice kao posebna vrsta frazeologije u spisu, također, imaju metaforičko značenje a Knežević ih koristi u svrhu moralno-didaktičkog opovrgavanja. S obzirom na njihov oblik, naša građa potvrđuje sentencije i izreke, koje kao poslovice imaju svoje porijeklo u usmenoj tradiciji.

PHRASEMES IN FRA ANTUN KNEŽEVIĆ'S VARICA

Resume: Phraseology, as a young scientific discipline, has been captivating more and more researchers who dedicate themselves to researching literary body of texts of both local as well as foreign authors, concentrating often on a type of comparative analysis or problems of relations of phraseological components – subordinate/auxiliary in relation to the main semantic center of the phraseme, that is, esta-

blishing the polysemy of the phraseme, its structure, possibility of modification, etc, followed in many texts and literary genres. Our approach in this paper is not based as such. Namely, the methodological approach is directed towards a morpho-syntactic analysis that treats phrasemes on the level of sentence – proverb (maxim and saying) as well as phrasemes on the level below sentence. Classifying phrasemes on the latter lever is done according to types of words in the role of phraseological components and their function. Thematically, they cover various conceptual groups. In the excerpted body of texts, as phraseme components, one finds human body parts and abstract glossary, by which one considers phraseological components which denote human mental state, situations in the life, etc. This paper presents an attempt of a phraseological analysis of Fra Antun Knežević's *Varica* in terms of understanding his utterance, more precisely, his writing style which is full of picturesque, expressive, flamboyant and, as such, is abundant with phraseological-maxim aspects, specific folk proverbs, having in mind a crucial influence of folk literature on his work.

Key words: phraseology, proverbs, phraseme, phraseological unit, phraseological utterance, phraseological components, phraseoscheme

Izvor

Varica (elektronska verzija rukopisa), registarski broj spisa u arhivi Franjevačkog samostana „Sv. Luke” u Jajcu: A.a. Samostana Jajce. 277/8–10, *Varica*, Fra Antuna Kneževića, preslik Fra Josip Markušić, dopisba.

Literatura

- Ćoralić, Zrinka (2012/2013), „Multifunkcionalnost i polivalentnost poslovice”, *Post Scriptum*, Broj 3, 2–5.
- Dragičević, Rajna (2009), „O problemima identifikacije frazeologizama”, <http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf>, 35–44.
- Hrustić, Meliha (2003), „Frazemi sa vlastitim imenom kao komponentom u njemačkom i bosanskom jeziku”, *Pismo, Časopis za jezik i književnost*, Godište I, Broj 1, 11–18.
- Kovačić, A. Slavko (1991), *Biobibliografija franjevacu Bosne Srebrenne*, Sarajevo
- Lovrenović, Dubravko (2009), „Bosanski Jeremija u novom izdanju” uz reprint izdanje *Kratke povijesti kralja bosanskih* (Dubrovnik, 1884, 1886, 1887) fra Antuna Kneževića, Sarajevo, 5–21.
- Matešić, Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb
- Menac, Anica (2007), *Hrvatska frazeologija*, Zagreb
- Minović, Milivoje (1971), *Uvod u nauku o jeziku*, Sarajevo
- Otašević, Đorđe (2012), *Frazeološki rječnik srpskog jezika*, Novi Sad
- Samardžija, Marko (1995), *Leksikologija*, Zagreb
- Šiljak – Jesenković Amina (2003), *Nad turskim i bosanskim frazikonom*, Sarajevo
- Tanović, Ilijas (2000), *Frazeologija bosanskog jezika*, Sarajevo
<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>
<http://www.jergovic.com/ajfelov-most/krvava-knjiga/>